

EMNEOPGAVE TIL KANDIDATEKSAMEN
I DOGMATIK EFTER 1975-ORDNINGEN.

Afleveret:
Medio november 1982.

FORHOLDET MELLEM TRO OG GERNINGER HOS LUTHER
med særlig henblik på en forståelse af
gerningernes karakter, rette plads
og betydning.

af MORTEN MOURITZEN.
faglig vejleder: LEIF GRANE.

INDHOLDSFORTEGNELSE:

1. INDLEDNING.

- 1.1. Problemformulering. 2
- 1.2. Opgaveafgrænsning og -definition. 2
- 1.3. Historisk baggrund og forudsætninger. 3

2. RETFÆRDIGGØRELSEN AF TRO.

- 2.1. Troen som opfyldelse af det første bud. 4
- 2.2. Opgøret med fides charitate formata-læren. 4

3. FORHOLDET MELLEM TRO OG GERNINGER I IUSTITIA ACTUALIS.

- 3.1. Gerningerne med troens fortegn. 6
 - 3.1.1. Gerningernes forudsætninger og karakter. 6
 - 3.1.1.1. En uløselig enhed mellem tro og gerninger. 7
 - 3.1.2. Gerningernes genstand og rette plads. 10
 - 3.1.3. Luthers kaldsetik. 14
 - 3.1.4. Kan man tale om motiver? 16
 - 3.1.5. Ekskurs om forholdet mellem Luthers og Melanchtons forståelse af tro og gerning-problematikken og en vurdering af Melanchtons anvendelse af lovens tre-die brug. 16
- 3.2. Gerningerne med lovens fortegn. 18
 - 3.2.1. Gerningernes karakter og motiver. 18

4. IUSTITIA CIVILIS.

- 4.1. Gerningernes hensigt og den gamle natur. 19

5. KONKLUSION.

- 5.1. Den rette sammenhæng mellem tro og gerninger. 21
- 5.2. Den rette skelnen mellem tro og gerninger. 21
- 5.3. En forkert problemstilling har skabt problemet. 21

NOTER. 22

LITTERATURLISTE.

1. INDLEDNING.

1.1. Problemformulering.

Forholdet mellem tro og gerninger er af central betydning inden for luthersk teologi. Luthers lære om tro og gerninger er ofte (og bliver stadig) misforstået. Det drjer sig om forståelsen af Luthers retfærdiggørelseslære. Den lutherske grundtese, at mennesket retfærdiggøres af tro (og ikke af gerninger), har givet anledning til adskillige spørgsmål. Spørgsmålet om gerningernes nødvendighed og plads rejser sig automatisk. Når man konfronteres med det lutherske "sola fide", hvor gerningerne ikke er årsag til retfærdiggørelsen, er det nærliggende at spørge: Er gerningerne så overflødige? Hvorfor skal gerninger gøres, hvis frelsen ikke beror på dem, men gives af nåde?

Der spørges også efter Luthers etik, idet mange mener, at hans retfærdiggørelseslære står i fare for at føre til moralsk slaphed, til en slags sovepude-kristendom. (Dette var også grunden til, at Melanchton indførte lovens tredie brug, som de retfærdiggjorte/genfødte var forpligtede på som norm for deres liv).

Luther anklages altså af den påstand, at hans retfærdiggørelseslære indebærer, at gerningerne mister deres retmæssige plads og betydning.

Opgaven vil søge at påvise, at hele denne problemstilling og ovennævnte påstands konklusion er urimelig og fremmed for Luther, og at den skyldes, at man har gjort "gerningerne" til et entydigt begreb og glemt at skelne mellem gerningernes betydning i forskellige situationer. Altså man har glemt at skelne mellem, om forholdet mellem tro og gerninger er et forhold mellem to frelsesveje, to slags gudsforhold, eller om der er tale om gerningerne forstået som troens frugt.

Problemstillingen er egentlig skolastisk, men den senere lutherske teologi, bl.a. Melanchton, er blevet præget af den.

1.2. Opgaveafgrænsning og -definition.

Luthers teologi er i den grad vævet sammen til en helhed, at det er vanskelig at tage et problem frem for at behandle det, uden at man uvægerlig på en eller anden måde må tage stilling til andre problemer i Luthers teologi. Derfor er det nødvendigt med en klar afgrænsning og definition af opgaven.

I opgaven vil jeg søge at gøre rede for forholdet mellem tro og gerninger i Luthers forståelse. Som nævnt i problemformuleringen kan man ikke undgå at berøre Luthers retfærdiggørelseslære og dermed forsøge at afdække troen og dens væsen. Men opgavens hovedanliggende er at nå til

en forståelse af gerningernes karakter som frugter af troen og dermed afgrænse dem i forhold til gerninger forstået som en frelsesvej.

Endvidere vil der indgå en kort beskrivelse af Luthers forståelse af gerningernes borgerlige brug. Dette vedrører ikke direkte emneformuleringen, men det tages med for at opnå en sluttet helhed omkring Luthers forståelse af gerningerne.

Jeg har bevidst undladt at medtage en undersøgelse af, om der eventuelt finder en udvikling sted i Luthers forståelse af disse ting. For det første fordi dette er en dogmatisk opgave, og det derfor falder uden for emneformuleringen. Og for det andet fordi jeg ikke fornemmer, at en sådan udvikling er til stede i de skrifter af Luther, der er taget med i litteraturlisten.

Opgavens disposition er overvejende bestemt af Luthers egne skrifter og af Ragnar Brings disposition i "Förhållandet mellan tro och gärningar inom luthersk teologi". Da jeg ved læsning af denne bog har fundet Brings dokumentation og konklusioner så tvingende og overbevisende, har jeg ikke kunnet løsrive mig fra hans disposition, som forekommer mig klagende.

Da Bring også behandler forholdet til Melanchton, har jeg anset det for rimeligt at lave en ekskurs om forholdet mellem tro og gerninger hos Melanchton og dennes forhold til Luthers forståelse.

1.3. Historisk baggrund og forudsætninger.

Der skal ikke her bringes en fyldig redegørelse for de historiske begivenheder, der førte Luther frem til denne nye forståelse, men blot kort ridse hovedtrækkene op.

Luthers modsætning til den skolastiske teologi (først og fremmest i ockhamistisk udformning) førte til den såkaldte klosterkamp, hvor Luther stillede spørgsmålet om den nådige Gud. Det var tydeligt, at den ockhamistiske nådeslære ikke tilfredsstillede ham, for hvordan kunne man vide, hvornår man havde gjort alt det, som stod i ens egen formåen? (facere quod in se est)?

Men en ny forståelse af Rom.1,17 bragte Luther ud af fortvivlelsen. Ved Guds barmhjertighed, skriver han et sted, fik han øje på ordenes sammenhæng. Justitia Dei var nu ikke længere Guds straffende, krævende retfærdighed, men Guds skænkede retfærdighed, som gives enhver, som tror. Justitia Dei er således iustitia fidei: retfærdighed ved tro.

Denne såkaldte reformatoriske opdagelse gav Luther et nyt syn på hele skriften. Han måtte revidere hele sin teologi i lyset af denne nye frelsesforståelse. Som vi senere skal se, må Luther forkaste mange af de skolastiske problemstillinger til fordel for helt nye. Men dette kan

ikke gøres konsekvent, fordi han gang på gang må bekæmpe skolastikkens teologi med dens egne problemstillinger og på dens egne præmisser. Dette fører til lidt uklarhed hos Luther ind imellem, men hovedsagen er klar.

2. RETFÆRDIGGØRELSEN AF TRO.

2.1. Troen som opfyldelse af det første bud.

Når Luther skal forklare, hvad det vil sige at tro, henter han ofte sine definitioner fra det første af de ti bud, "du skal ikke have andre guder. Jeg er Herren din Gud". Heri ser Luther i og for sig ikke et lovebud, men et evangelium(1). Gud og tro hører sammen for Luther(2). Det at have en gud er at vise tillid og søge alt godt af ham. At have en gud er at have noget, man kan stole på og tage sin tilflugt til. At stole på Gud og på ingen anden er at opfylde det første bud(3). At tro vil sige at opfylde det første bud.

Troens væsen er således tillid, fiducia. Større ære kan man ikke vise noget menneske end den at vise ham tillid(4), og Luther slutter fra dette menneskelige forhold til gudsforholdet: at tro Gud er at vise Ham den allerstørste ære. Kun troen kan altså opfylde det første bud.

Luther går videre i argumentationen og sammenfatter alle budene under troen, idet han hævder, at kun ved tro på Kristus opfyldes alle budene. Hermed indeslutter han alle gerninger under troen.

Sammenfattende kan det kort siges, at for Luther er troens væsen fiducia, tillid, og dens genstand er Gud.

2.2. Opgøret med fides charitate formata-læren.

Det er klart, at denne tale er vanskelig at forene med den skolastiske lære om troen formet af kærligheden, fides charitate formata.

Det lutherske trosbegreb er jo ikke blot en historisk forsandtholden eller et spørgsmål om at gøre bestemte ting eller være på nogle særligt hellige steder. Det er tillid til Guds barmhjertighed. Med andre ord: det drjer sig om at tro, at de historiske kendsgerninger omkring Jesu, Guds søns, død og opstandelse er sket for mig. Det er tro ifølge Luther.

Den skolastiske lære om fides charitate formata står i modsætning til Luthers lære om retfærdiggørelse af tro alene (justificatio sola fide). Den vil hævde, at retfærdiggørelsen ikke sker ved troen alene, men må forbindes med kærlighedens gerninger for at være gudvelbehagelig.

Dette må Luther forkaste. Som vi har set indeslutter Luther alle gerninger under troen. D.v.s. troen må gå forud for handlingen, gerningen. Luther vil sige: man bliver ikke kristen af at gøre gode gerninger; man bliver kristen ved tro. Luthers eksempel med en indviet biskop illustrerer dette glimrende. Det er ikke hans embedsgerninger, der gør ham til biskop. Uden bispevielsen ville gerningerne have været "...eytell narrnn werck"(5). Således er gerningen uden tro intet værd. Troen skal gå forud for gerningerne. Derfor er Luthers berømte sætning rigtig: "Gutte frum werck machen nymmer mehr ein guten frumen man, sondern eyn gutt frum man macht gutte frum werck."(6).

Person før gerning, tro før kærlighed kunne man ligeså godt sige, fordi det netop er kærligheden, skolastikkens lære forudsætter. I fides charitate formata-læren må troen formes af en kærlighed, som kræves af mennesket. Men Luther støder kærligheden ud af retfærdiggørelsens kontekst og sammenhæng. In loco iustificationis har hverken kærligheden eller dens gerninger noget at gøre(7). Anders Nygren gør her opmærksom på en fare, der er meget udbredt. Man misforstår nemlig Luther, skriver han, hvis man tror, at Luther hermed underkender kærlighedens betydning. "Det är nämligen så långt ifrån att det hos Luther skulle bestå någon konkurrens mellan tron och kärleken..."(8). Det er derimod mellem to former for kærlighedsbegreber. Luther holder netop kærligheden ude af retfærdiggørelsen for ikke at nedvurdere den. Luther nedbryder den katolske lære om kærlighed (som ifølge Nygren er eros, menneskets vej til Gud) for at få plads til den kristne kærlighed (som er agape).

Kærligheden forkastes af Luther som grundlag for retfærdiggørelsen, men dette medfører ikke, at kærligheden og dens gerninger ikke kan være følger af retfærdiggørelsen. Man må begynde ved personen; først må personen være "god" (og det sker ved troen), så bliver gerningerne gode. Dette illustrerer Luther ved forholdet mellem træet og frugten(9).

Luther mener hermed at have afværget den misforståelse, at han forkaster gode gerninger. For Luther er det ikke et spørgsmål om gerningerne i sig selv, men om den hensigt, de gives og under hvilke omstændigheder man kan tale om gerninger(10).

De følgende to hovedafsnit vil netop behandle gerningerne under forskellige omstændigheder. Først gerningerne set som troens frugter; dernæst gerninger set som en alternativ frelsesvej; og endelig gerningerne som udtryk for den borgerlige lov.

3.FORHOLDET MELLEM TRO OG GERNINGER I IUSTITIA ACTUALIS.

3.1.Gerningerne med troens fortegn.

Som vi så hos Nygren, har Luthers iver efter at fastholde retfærdiggørelsen af tro fri for gerninger medført adskillige misforståelser. Man har ment, at Luther har nedgjort kærlighedens betydning. Man har set Luthers sola fide-tanke som et udtryk for, at kristendommens religiøse side skulle styrkes på bekostning af dens etiske side.

Disse misforståelser vil vi søge at afværge i det følgende. Desuden vil det fremgå, at retfærdiggørelseslæren er grundlaget, udgangspunktet og kilden til alle kristelige, gode gerninger. Med andre ord: Etikken er bestemt af retfærdiggørelseslæren. Troen er det etiske livs oprindelse(11). Luthers etik er rodfæstet i Guds nådige, forløsende værk (12).

3.1.1.Gerningernes forudsætninger og karakter.

Gerningerne er blevet afvist ved retfærdiggørelsen. Nu skal den rette plads anvises dem. Confessio Augustanas art.6(13) viser, at Luther ikke forkaster gerningerne i sig selv. Motiveringen er blot ikke fortjenstlighed. Som merita er gerningerne forkastede.

Her skal det indføres, at når Nygren vil have gerningerne ud af retfærdiggørelsen(14), så er der tale om gerninger forstået som merita fortjenstgerninger, og der er ingen modsætning til Brings forståelse af tro og gerninger som en enhed(15), hvor det ifølge Bring er en fare at skille troen(det religiøse, gudsforholdet) fra gerningerne(sædeligheden, det etiske), sådan som det er sket hos mange i den senere lutherdom, bl.a. hos Melancton. Det medfører nemlig, at gerningerne får karakter af lovgerninger og den indre enhed mellem tro og gerninger, træet og frugterne, er gået tabt.

Som vi har set indeslutter Luther alle gerningerne under det første bud, d.v.s. under troen. Dette kommer stærkest til udtryk i sermonen "Von den guten Werken". Luther kalder her, paradoksalt nok, troen for den største gerning og fastslår, at alle andre gerninger må ske inden for denne gerning, ellers er de uden værdi og døde(16).

Igen må Luther hævde, at beskyldningen imod ham, at han forkaster gode gerninger, er falsk. Luther vil netop finde frem til de sande, gode gerninger, som kommer af troen(17).

Denne tolkning af gerningernes forhold til troen får nogle konsekvenser. For det første indebærer det for Luther, at alle gerninger bliver ligestillede i troen(18). Der er ingen forskel på gerningerne, fordi de ikke har fortjenstmotiver. Enten de er store, små, mange el-

ler få har ingen betydning. Det afgørende er, om de sker i troen. Denne forståelse medfører en forkastelse af den skolastiske sondring mellem hellige og profane gerninger, hvor sidstnævnte betragtedes som mindreværdige. Denne distinktion er ophævet hos Luther. Rangordningen af gerningerne er fjernet(19), fordi gerningerne ikke har fortjenst-tanken som baggrund, og der er nu frihed til at gøre, hvad der falder for hånden(20).

For det andet indebærer læren om gerningernes indesluttethed i troen, at troen må være bestemmende for gerningerne. Luther hævder, at hvis blot troen prædikes ret, behøves der ingen lære om gerninger. Da ville disse komme af sig selv(21). At hævde troen, som Luther gør, giver altså ikke anledning til slaphed. Troen er befalingsmand i alle gerninger(22).

3.1.1.1. En uløselig enhed mellem tro og gerninger.

Gerningernes kilde er altså troen. Og gerningerne udspringer spontant, umotiveret ud af troen. Og denne sammenhæng er uløselig. Dette er det centrale i Luthers forståelse af gerningerne som troens frugt. Denne indre, organiske, naturnødvendige enhed mellem tro og gerninger er væsentlig at begribe, hvis man vil forstå Luther ret.

Vender vi os til Luther selv, er der mangfoldige steder, hvor han behandler dette aspekt i forholdet mellem tro og gerninger. I Fortalen til Romerbrevet skriver Luther i forklaringen af troen: "O, es ist eyn lebendig, schefftig, thettig, mechtig ding umb den glauben, das er nicht om unterlas solt gutts wircken. Er fraget auch nicht, ob gutte werck zu thun sind, sondern ehe man fragt, hat er sie than....also, das unmuglich ist werck vom glauben scheyden, also unmuglich, als brennen und leuchten vom fewr mag gescheyden werden"(23). Blot denne udtalelse burde være nok til at erkende, at Luther aldeles ikke forkaster gerningerne. De hører uløseligt sammen med troen. Luthers lære om retfærdiggørelse af tro indebærer ikke en fornægtelse af gerningerne eller giver frihed til uvirksomhed. Nej, troen er levende og virksom.

Dette ses også udfra traktaten "Von der Freiheit eines Christenmenschen", hvor Luther fastholder, at friheden, som kommer i stand ved troen alene, ikke bevirker uvirksomhed, men heller ikke behøver nogen gerning for at opnå retfærdighed(24).

I direkte forlængelse af talen om troen som en levende, virksom kraft finder vi udtryk som helt klart viser enheden mellem troen og gerningerne. F.eks.: "Sih also fleusset aus dem glauben die lieb und lust zu gott, und aus der lieb ein frey, willig, frohlich lebenn dem nehsten zu dienen umbsonst"(25). Her lægger Luther vægt på, at kærlighedens gerninger er spontane og umiddelbare udtryk for troen(26). I "Sermon von der Liebe" møder vi også denne uløselige nære enhed. Her

udlægger Luther 1. Johs. brev kap. 4, 16ff., hvor det gennemgående tema er: troen på Gud medfører kærlighed til næsten. Troen må findes i livet med næsten. Hverken troen eller kærligheden eksisterer uden den anden(27).

Sammenfattende kan det siges, at dette aspekt hos Luther, troens og gerningernes uløselige enhed, er det centrale spørgsmål i hele forståelsen af forholdet mellem tro og gerninger. En ret forståelse af dette aspekt ville løse mange spørgsmål angående hele problemet tro og gerninger. Vi vil derfor undersøge sekundærlitteraturens analyse af problemet og lægge hovedvægten på Brings fremstilling.

Såvidt jeg forstår Luther og Althaus på dette punkt, er der god overensstemmelse mellem dem i forståelsen af sammenhængen mellem tro og gerninger. Althaus knytter til ved Luthers tale om det gode træ, der bærer gode frugter(28). Han siger, at troen har en trang til at komme til udtryk, ja at det faktisk er ånden, som i den troende, er urolig, og som ikke kan være uvirksom. Erfaringen af Guds kærlighed må medføre kærlighedens gerninger mod næsten(29). Dette er en naturnødvendighed ifølge Althaus.

Althaus spørger så om vendingen: gerninger, der følger troen, er at forstå tidsmæssigt(30). Selv nægter han dette. Han forstår Luther på følgende måde: Gerningerne er så at sige udøvelse af troen. Gerningerne er troens skikkelse. Troen behøver gerningerne for overhovedet at være til(31).

Seeberg taler om samme sag, når han kort og godt siger: "Mit dem Glauben ist also die Liebe gegeben. Es kan daher auch nie Glauben ohne gute Werke geben"(32)

Vi har tidligere omtalt Brings forståelse af, hvordan tro og gerninger er at forstå som en enhed. Dette er et af Brings væsentligste anliggender med sit store og grundige arbejde.

Bring mener, at problemet med forholdet mellem tro og gerninger opstår dér, hvor man ikke skelner mellem gerningernes betydning i forskellige situationer. Gerningerne er altså ikke et entydigt begreb hos Luther, mener Bring. Der må skelnes mellem gerninger forstået som en frelsesvej og gerninger forstået som troens frugt.

Forstår man forholdet mellem troen og gerningerne som et forhold mellem religion og sædelighed(etik), er det klart, at man vil beskyldes Luther for at nedgøre det etiske liv i forhold til troen. Man har imidlertid dermed i princippet skilt det etiske liv fra troen, og gerningerne får således karakter af lovgerninger. Gerningerne bliver derfor ikke en del af trosbegrebet, men noget der ligger udenfor, noget som bør gøres(33). Den indre, organiske enhed mellem troen og dens gerninger er gået tabt. Gerningerne er reduceret til ydre moralske handlinger.

Bring ser det derfor som altafgørende at blive klar over, på hvilket plan gerningerne hører til, d.v.s. hvilken modsætning mellem tro og gerninger er der tale om? Er det modsætningen mellem tro og gerninger som to slags gudsforhold, to frelsesveje, eller er det modsætningen mellem tro og gerninger, hvor gerningerne er udtryk for den i troen liggende sædelighed(etik)?

Luthers polemik er rettet mod den første modsætning, d.v.s. mod gerningerne forstået som en frelsesvej, mod gerningernes religion(34). Luther vender sig altså ikke mod gerningerne forstået som etisk erfaring. Bring og Nygren er her enige om, at Luther ikke tillægger det etiske lavere værdi end det religiøse(35). Når Luther stiller tro op mod "gode gerninger", er det ikke religion contra etik, men det er to religioner. Og til disse to religioner hører der konkrete etiske holdninger. Det er en misforståelse at hævde, at Luther nedvurderer det etiske; nej, hans polemik er vendt mod en bestemt religionstype med en dertilhørende etisk holdning; en religionstype som er troens modsætning.

I denne religionstype er orienteringspunktet egocentrisk. Både Bring og Nygren ser misforståelsen af forholdet mellem tro og gerninger som opstået, fordi orienteringspunktet for retfærdiggørelsen er egocentrisk(36). Det gælder her om, at troen ikke gøres til en gerning, men at den kommer til at indebære en helt ny forståelse af, hvad frelse er, hvad kristendom er. Et nyt gudsforhold, hvor det ikke drejer sig om at bevæge og behage Gud, men hvor Gud selv skaber troen. Vægtlægningen er her på Guds gerning og ikke på, hvad der sker i mennesket. Bring går her ud over Luther og siger, at Luthers hovedproblem: hvordan får jeg en nådig Gud? egentlig er et egocentrisk orienteret spørgsmål(37). Trosbegrebet må ikke psykologiseres, sådan at troen bliver en psykologisk bestemmelse hos mennesket på lignende måde som en dispositio i den skolastiske teologi(38).

Hvordan forstår Bring så Luthers forståelse af den organiske sammenhæng mellem tro og gerninger?

Med den nye forståelse af Rom.brevet 1,17, af Guds-retfærdighedsbegrebet, bliver det umuligt for Luther at stille tro og kærlighed op som modsætninger(39). Med troen følger"...en trons sedlighet, där hela handlingslivet spontant framkväller såsom ett uttryck för människans gripenhet i tron eller för Kristi liv i henne, för den kärlek, vilken Gud ständigt giver"(40).

Skolastikken forsøgte at skabe en syntese mellem det etiske og det religiøse, mellem kærligheden og troen, men dette er en problemstilling, der er fremmed for Luther, fordi for ham var der ikke tale om to ting, men om én. Til Luthers trosbegreb eller gudsforhold hørte altså tro og gerninger sammen som en uadskillig enhed. Det er umuligt at

skille gerningerne fra troen(41).

Sammenfattende kan det siges, at gerningernes forudsætning eller forhåndsbetingelse er troen. Gerningerne har karakter af frugter af troen, og ikke af lovgerninger. Sondringen mellem hellige og profane gerninger er ophævet; alle gerninger er ligestillede i troen. Det lader sig ikke gøre at skille gerningerne fra troen uden at det medfører, at de bliver lovgerninger. Gerningerne skal udspringe fra troen.

Alt dette indebærer også, at den skolastiske tale om de selvvalgte gerninger også er ude af billedet. Spørgsmålet bliver da: Hvilke gerninger er så gudvelbehagelige og efter hvilke kriterier finder man disse?

I "Sermon von den guten Werken" skriver Luther:"...kein gutte werck sein, dan allein die got gebotenn hat..."(42). D.v.s. det er kun de af Gud påbudte gerninger, der har Guds velbehag. I "Der grosse Katechismus" bekræftes dette:"..ausser den zehen gepoten kein werck noch wesen gut und Gott gefellig kan sein, es sey so gros und köstlich fur der welt wie es wolle".(43).

3.1.2.Gerningernes genstand og rette plads.

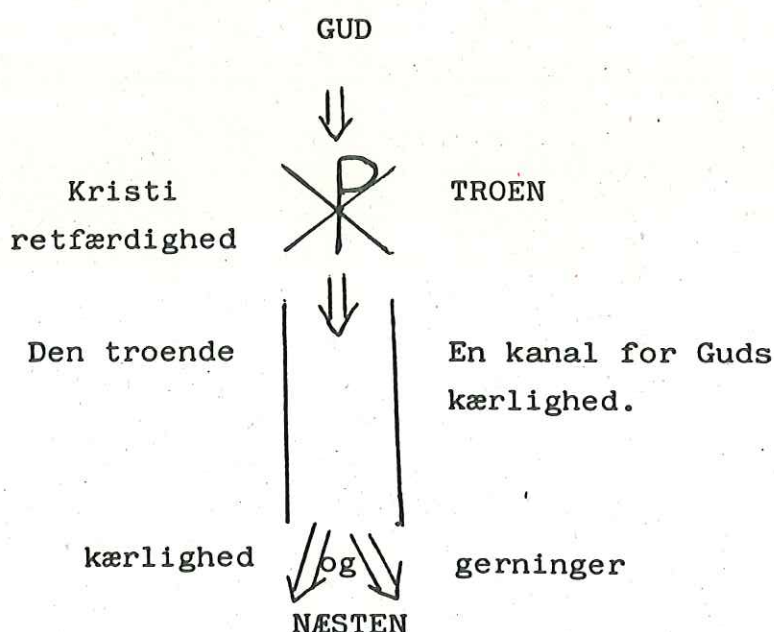
Vi har hidtil forsøgt at afdække gerningernes baggrund(forudsætning) og karakter. Nu skal der peges frem mod gerningernes genstand. Gerningerne har nu ikke længere fortjenstkarakter hos Luther; de er blevet befriet fra al egocentrisk spekulation.

I traktaten " Von der Freiheit eines....." redegør Luther for forholdet mellem tro og gerninger og gerningernes rette plads. Ved troen er et kristent menneske sat i frihed og behøver ingen gerninger for at opnå denne frihed. Således er det m.h.t. retfærdiggørelsen. Luther henviser dernæst til sin anden tese om en kristent menneske som alles tjener for at undgå den førømtalte misforståelse, at gode gerninger ikke skulle være nødvendige. Gerningerne er nødvendige, men alt afhænger af den hensigt, de har. I henseende til retfærdiggørelsen har gerningerne intet at gøre. Luther skriver, at gerninger skal have følgende to hensigter: at opdrage det gamle menneske, kødet, og rense det for dets onde lyster(44). Og for det andet, at tjene og gavne næsten (45). Senere i skriftet betones denne sidste hensigt mest.

Luthers lære om gerningerne har altså to virkefelter, overfor sit eget legeme og overfor næsten. Gerningerne gælder coram se et hominibus(46). Særlig vigtig er altså coram hominibus-relationen:"...alle werck sollen gericht seyn, dem nehsten zu gutt. Die weyl ein yglicher fur sich selb gnug hatt an seynen glauben, und alle andere werck und leben yhm ubrig seyn, seynem nehsten damit auss freyer lieb zu dienen"(47). Til dette har den kristne Kristus selv som forbillede. Tjenesten

for næsten udspringer af Guds kærlighed gennem Kristus(48). Denne Guds kærlighed er kilden til"...ein frey, willig, frohlich lebenn dem neh- sten zu dienen umbsonst"(49). Gerningerne er altså ikke pligter eller lovbud, men frivillige tjenester.

Afslutningen af traktaten "Von der Freiheit eines....." er en genial fremstilling af Luthers forståelse af forholdet mellem tro og gerninger. Den troende beskrives som et rør, en kanal for Guds kærlighed. Den troende modtager Guds gaver fra Kristus, og de strømmer så videre fra den troende til næsten. Luthers konklusion bliver så følgende: Den kristne lever ikke for sig selv, men i Kristus og i sin næste. I Kristus ved troen; i næsten ved kærligheden. Troen gælder coram Deo og gerningerne coram hominibus. Det er for Luther hele kristendommens indhold: i tro at modtage Guds kærlighed og i kærlighed at give den videre til næsten(50).

Noget afgørende nyt møder vi ikke i de andre Luther tekster, men indfaldsvinklen er forskellig, så det kan være frugtbart lige at se, hvad Luther iøvrigt skriver.

I "Der grosse Katechismus" lader Luther de første tre bud sigte på Gud og forholdet til Ham i tro og i tillid, mens de syv sidste vedrører næsten og forholdet til ham/hende(51). Og i fuld overensstemmelse med, hvad vi tidligere har mødt hos Luther, siger han: "Denn fur Got eigentlich der glaube helig machet und alleine yhm dienen, die wercke aber den leuten"(52).

Denne skelnen mellem tro og gerninger(eller tro og kærlighed) er temaet for "Predigt von der Summa des christlichen Lebens" og "Predigt

von der Liebe". Her udpensler Luther vigtigheden af at kunne skelne ret mellem dem. Og han gør rede for de farer, der lurar, hvis man op-hæver distinktionen. Luther beskriver manges vildspor som enten ikke vil gøre nogen gerninger, eller som ikke vil tro(53). De kender ikke "die mittel strasse", hvor både tro og gerning eksisterer i hver sin sfære: tro overfor Gud og kærlighedens gerninger overfor næsten.

I "Predigt von der Summa..." forsøger Luther at sammenfatte indholdet af hele det kristne liv, troens nye liv. Det gælder her om at bevare både troen og kærligheden ren. Skriften har lært Luther at skelne mellem to "stole": domstolen og nådestolen(54). Herefter udvikler Luther sin berømte lære om lov og evangelium og den rette skelnen mellem dem, uden hvilken man ifølge Luther ikke forstår retfærdigheden fra Gud. Troen forfalskes, hvis man sætter sin lid til ens egen opfyldelse af loven. Så går ens gerninger for Guds domstol. Men der hvor troen er på Kristus og på hans gerning, dér går man for Guds nådestol. Der må derfor skarpt skelnes mellem egne gerninger og Kristus, mellem gerning og tro(55).

Vi ser altså, at coram-relationerne har stor betydning, når det drejer sig om at fastslå gerningernes objekt. Ifølge coram hominibus er gerningerne rettet mod næstens behov og den kristne bliver en kanal for Guds kærlighed; ja, den troende bliver "Kristus" for næsten, som Luther udtrykker det: "...gegen meynem nehsten auch werden ein Christen wie Christus mir worden ist.."(56).

Althaus har en interessant indfaldsvinkel til forståelse af Luthers lære om kærligheden(eller gerningerne). Luthers forståelse af kærligheden er behersket af bekendelsen af inkarnationen, skriver Althaus: "Gott ist uns ganz nahe, nämlich in dem Menschen-...So wird auch das Verständnis der Liebe ganz von dem Bekenntnis zur Inkarnation beherrscht"(57). Kristus selv er urbilledet hvad næstekærlighed angår. Den troende skal møde næsten, sådan som Gud møder ham i Kristus.

Ebelings behandling af problemet omkring gerningernes genstand og rette plads skal også berøres. Ebeling forstår mennesket som placeret mellem Gud og næsten som et forbindelsesled(58). Dette er i fuld overensstemmelse med Luthers konklusion i frihedstraktaten. Hertil spørger Ebeling: Hvorfor er denne sammenhæng nødvendig? Hvorfor er kærligheden og troen afhængige af hinanden?(59). Ville det ikke være nemmere at lade kærligheden selv være drivkraften til kærlighedens gerninger? Hvorfor skal troen ind her? Her er det hele Luthers trosbegreb, der står på spil, mener Ebeling. Troen er nemlig ikke en krafttilførsel, men en forvandlende kraft. Det er ikke et spørgsmål om at puste liv i det gamle menneske, men det drejer sig om at genføde mennesket: "Altså ikke: en forandring ved personen -...- tvert imod en forandring av personen selv"(60). Troen er ikke en kraft til gode gerninger, men indbe-

grebet af alle gode gerninger.

I sin analyse af coram-relationerne gør Ebeling det klart, at man ikke kan se mennesket isoleret i en af coram-relationerne. Mennesket skal ses coram Deo et coram hominibus samtidigt(61).

Såvidt jeg forstår Ebeling lader han coram Deo-aspektet gælde i iustitia actualis og coram hominibus gælde i iustitia civilis. Dog ønsker han at undgå den misforståelse, at mennesket skulle leve i to forskellige livsrum(62). Her mener jeg imidlertid, at Ebeling ikke har syn for Luthers forskellige måder at benytte coram-begrebet på. Vel kan Luther tale om coram-relationerne sådan som Ebeling, men Luther har også brugt coram Deo et hominibus samlet inden for iustitia actualis. Som vi har undersøgt det i skriftet om friheden og i "Predigt von der Summa..." og "Predigt von der Liebe" lader Luther troen gælde coram Deo og kærligheden coram hominibus. Dette forhold, at Luther bruger begreber på forskellige måder, kan give anledning til misforståelser(63).

Brings forståelse af gerningernes tilstand lader han komme til udtryk gennem et citat fra Nygren, hvor billedet med den kristne som en kanal for Guds kærlighed bliver anvendt(64).

Ifølge Nygren er Luthers livsproblem en ret forståelse af kærlighedens art og væsen(65). Luther så i den skolastiske lære om caritas (=menneskets vej til Gud) en anden religion(66) og en fornægtelse af agape(=Guds kærlighed til mennesket). Derfor er det vigtigt for Luther at nedbryde "caritassyntesen", fortjenestetanken(67) og at opbygge agapekærligheden(68).

For at gøre dette sidste må Luther tegne et billede af en kærlighed der er stik modsat en kærlighed, der søger sit eget. Til dette kunne ingen menneskelig kærlighed bruges. Det måtte være en kærlighed, som kom fra himmelen, og som søgte næstens behov. Nygren beskriver dette præcist, når han skriver: "Den kristna kärleken är icke frambragt av oss, utan har kommit till os från himmelen. Den kristna kärlekens subjekt är icke människan, utan Gud själv, dock så, att den gudomliga kärleken använder den kristna människan såsom sitt verktyg och organ. Den kristne är satt mitt emellan Gud och nästan. I tron mottager han Guds kärlek, i kärleken giver han den vidare åt nästan. Den kristne är icke ett självständigt kraftcentrum vid sidan av Gud. Den kärlek, som han kan giva, är blott den, som han fått mottaga av Gud. Den kristna kärleken är ett alltigenom gudomligt verk"(69).

Dette lange citat synes jeg skulle med, fordi den efter min mening dækker Luthers forståelse og gør det klart og utvetydigt. Nygren viser dernæst, hvordan Luther bruger en mangfoldighed af udtryk for at beskrive den kristnes forhold til næsten. Den kristne er "ein Gott" for sin næste. Den kristne er et rør, en kanal for Guds kærlighed. Selv

har den kristne intet at give, men han kan lede Guds kærlighed. At elske Gud er at elske næsten: Amare Deum est, amare proximum.

Der skal kort sammenfattes, hvad vi har set i dette afsnit: Gerningernes genstand er næsten og de gælder altså coram hominibus. Den kristne er at opfatte som en kanal for Guds kærlighed.

3.1.3. Luthers kaldsetik.

Der skal naturligvis ikke gøres rede for hele Luthers etik, men kun i det omfang det har betydning for en forståelse af gerningernes plads heri.

I kraft af ophævelsen af den katolske lære om særligt hellige gerninger, som skulle være Gud mere velbehagelige end almindelige verdslige gerninger, medfører Luthers tale om forkastelsen af betragtningen af gerningerne efter en religiøs værdiskala, at alle gerninger, der sker i troen på Gud og til gavn for næsten, er gode.

Luthers etik har således ophævet den katolske lære om en særlig åndelig stand, gennem hvilken man tjener Gud bedre end gennem en verdslig stand(70).

Luthers lære om "kald og stand"(Beruf und Stande) er væsentlig til en ret forståelse af gerningernes plads og art. Vi støder gang på gang på udtryk som "gøre hvad ens kald og stand kræver" eller "at gøre hvad der falder for". Med andre ord: der er tale om kaldsgerninger.

Hensigten med kaldelsen er at tjene næsten. Og det kan man gøre gennem en hvilken som helst stand(arbejde), som Gud har sat en til. Luther vil sige: dit arbejde er dit kald. Der er ikke forskel på håndens og åndens arbejde i Guds øjne. Man behøver ikke en særlig åndelig gerning for at øge Guds velbehag. Menesket skal blot i sit kald gøre det som er for hånden i troskab og lydighed mod Gud og næsten. Det er den kristnes gudstjeneste(71).

Det er karakteristisk at lægge mærke til, at Luthers kaldstanke gennemsyrrer sermonen "Von den guten Werken" og "Auslegung die Geboten"(72).

For Luther er det tydeligt, at man tjener Gud bedst i sit kald. Under det fjerde bud beskrives de bedste gerninger som dem, der sker i lydighed mod sin øvrighed; det være sig oeconomia(familien), politia(staten) eller ecclesia(kirken)(73). At tage vare på sit kald i sin stand, at gøre de gerninger, der ligger for hånden, det er gudvelbehageligt. Begynder man på det, siger Luther, vil man opdage, at man har mere end nok at gøre(74). En typisk (og polemisk) sætning hos Luther er følgende: "Solt nu nicht ein herz springen und von freuden zufließen, wenn es zur arbeit gieng und thete was yhm befolhen were, das es künde sagen: Sihe das ist besser denn aller Catheuser heilich-

eit, -ob sie sich gleich zu tod fasten und on unterlas auff den knyen beten?"(75). I afslutningen hævder Luther, 'at man ville få hænderne fulde, hvis man skulle overholde det, der er indeholdt i de ti bud, og lejlighederne ville byde sig i ens kald"...das niemand weit darnach lauffen dürffte"(76).

I sin fortolkning af 1.Johs.4,17f.(77) tolker Luther det at leve som en kristen i kald og stand som et værn mod djævelens angreb. Man kan så at sige afvæbne verdens anklage på dommens dag ved at henvise til, at man har levet ret i sin stand(Guds anklage fjernes selvsagt ikke ved egne gerninger). Luther udvikler en lære om en dobbelt frimodighed. Frimodighed overfor verden p.g.a. gerninger og overfor Gud p. g.a. troen eller Kristus. Det kan lade sig gøre at have en god samvittighed overfor mennesker, hvis man har tjent næsten i sit kald, men overfor Gud behøves troen, fordi der vil samvittigheden altid være ond(78).

Parallelt med talen om den dobbelte frimodighed taler Luther i "Von der Summa..." om at tjene Gud i sit kald og sin stand og derved blive menneskeligt uangribelig. Der tales om at"...lebe gegen jderman und seine liebe ube und bewaise, das niemand ein klage auff jn bringen möge...."(79).

Luthers etik er altså stands- og kaldsetik, og fordi Gud har ordnet og "indstiftet" kaldet, har kaldsgerninger Guds velbehag(80). Men Althaus minder om, at kaldsgerningerne ikke kan bestå uden bevidstheden om syndernes forladelse. Den kristelige etik må stå under retfærdiggørelsen.

Grane knytter her retfærdiggørelsen og kaldsgerningerne sammen med skabelsen(81). I kraft af retfærdiggørelsen er den kristne sat ind i et nyt forhold til Gud og mennesker. Den kristne tjener nu frit Gud "som medarbejder på skabelsen". Det sker netop ikke ved selvopfundne gerninger, men ved de befalede. I kaldet, det kald, som Gud har givet, ligger de gerninger, der skal gøres. Men Grane vender sig mod den misforståelse, at man gør kaldet til "satisfaktoriske gerninger". Han siger det klart:"Meningen med kaldstanken er derimod, at kaldet er det "sted", hvor troen skal inkarnere sig, d.v.s. hvor næsten skal tjenes. Netop fordi gerningerne intet har at gøre "i himlen", hvor troen alene råder, skal mennesket ikke lede efter de største og bedste gerninger, men gøre dem, der er for hånden...."(82).

Dermed har Grane også undgået den misforståelse, som Seeberg redegør for, nemlig at betoningen af kaldet som ramme for gerningerne medfører, at det etiske liv skilles fra det religiøse liv. Det, Luther ville med kaldstanken, var, at det etiske liv skulle udtrykke sig på skabelsens grund/plan, mener Seeberg(83), og dermed undgå den ovennævnte misforståelse.

Sammenfattende kan det siges, at Luthers kaldsetik har ophævet son-
dringen mellem hellige og verdslige gerninger. Nu drejer det sig blot
om at gøre det, der ligger for hånden; for det første for at tjene
næsten, og for det andet for at der ikke skal kunne klages over en.

3.1.4. Kan man tale om motiver?

Egentlig burde det ikke være nødvendigt at tale om motiver til at
gøre gode gerninger. For hvis man skal drage den yderste, logiske kon-
sekvens af Luthers lære om tro og gerninger som en enhed, hvor ger-
ninger udspringer spontant og umotiveret ud af troen, så kan der
strengt talt ikke være nogen motivering: gerningerne sker af sig selv.

Alligevel lader det til, at Luther taler om taknemmelighed som et
motiv til at gøre gode gerninger. I "Der grosse Katechismus" lægger
han vægt på, at gerningerne i kaldet skal være drevet af kærlighed og
taknemmelighed mod ens øvrighed(84) og mod Gud(85).

Men at motivere gerningerne er farligt, fordi det meget hurtigt kan
føre til, at gerningerne får fortjensthensigt. Og med dette forbehold
nævner Grane taknemmelighed som motiv. Troen virker i taknemmelighed
til Gud, men hvis det er for at opnå hans velvilje, har gerningerne
allerede fået en selvcentreret tendens(86), en slags eudaimonisme.

Seeberg har også taknemmelighedsmotivet, men han underordner den
under åndens drivende virke i den troende: "Christus wirkt in den Gläu-
bigen und dadurch erfüllen sie Gottes Willen oder sein Gesetz.... So
treibt Gott selbst durch seinen Geist uns zu guten Werken.." (87). Det
er for Seeberg det første motiv, hvilket stemmer godt overens med af-
slutningen af Luthers frihedsskrift, hvor kærlighedsgerningerne er
Guds eget virke gennem den troende.

Nygren knytter ligeledes til ved talen om Guds virke, idet han sig-
er: "Just det fria och omotiverade i Guds kärlek till oss bör föra det
med sig, att vi likaså älska nästan fritt och utan självisk motive-
ring" (88).

Vi kan altså konkludere, at hvis der overhovedet skal tales om at
motivere gerningerne, må motivet være taknemmelighed til Gud for hvad
Han har gjort.

3.1.5. Ekskurs om forholdet mellem Luthers og Melanchtons forståelse af tro og gerning-problematikken og en vurdering af Melanchtons an- vendelse af lovens tredie brug.

Der har tidligere været nævnt nogle uoverensstemmelser mellem Luth-
er og Melanchton. Derfor må det være på sin plads at give en kort re-
degørelse for, hvori problemet består, og hvilke konsekvenser det fik.

Jeg vil i det følgende hovedsagligt støtte mig til Brings fremstilling.

Bring undersøger forskelle i forståelsen af retfærdiggørelsen, af trosbegrebet og af gerningersforståelsen. Hans påstand er, at der hos Melanchton er sket ihvertfald en akcentforskydning, og muligvis er der i yderste konsekvens tale om et helt andet gudsbegreb og dermedfølgende gudsforhold.

Bring ser to punkter som de væsentligste årsager til forskellene mellem Luther og Melanchton: 1. Melanchtons udgangspunktet for opfattelsen af retfærdiggørelsen er egocentrisk. 2. Forholdet mellem tro og gerninger er ikke forstået som en enhed(89).

Luthers forståelse af retfærdiggørelsen indebærer tanken om imputatio; det at Gud tilregner os retfærdighed. Men i Melanchtons udlægning udvides denne tanke til at indeholde en tanke om Kristi iboende i mennesket. Dette får den konsekvens, mener Bring, at man orienterer retfærdiggørelseslæren udfra menneskets behov(90). Retfærdiggørelseserklæringen er således blevet svaret på menneskets behov. Troen bliver så, for Melanchton, det organ, instrument, som modtager Guds nåde. Dermed har han psykologiseret trosbegrebet. Troen bliver således en betingelse for Guds nåde og ikke en gudgiven gave. Frelsen kommer til at bero på Guds nåde OG menneskets tro(91). Troen har hermed fået fortjenstkarakter og der forudsættes en fri viljeshandling, hvor viljen medvirker ved frelsen(synergisme). Vi er ifølge Bring med denne forståelse vendt tilbage til den skolastiske lære om menneskets dispositio ad gratiam(92).

Hermed er vi nået til det andet spørgsmål. Idet nemlig mennesket udfries fra lovens krav ved retfærdiggørelsen, får det nye kræfter til at opfylde lovens bud. Dermed er det nye liv i Kristus blevet skilt fra retfærdiggørelsen, og det er faktisk kommet ind under lovens fortegn. Det nye liv er noget mennesket skal præstere efter retfærdiggørelsen. Retfærdiggørelsen og helliggørelsen er blevet skilt ad. Hos Luther er forholdet tro og gerning en enhed, men hos Melanchton er der tale om to ting: tro først og så gerninger. Kærlighedens gerninger bliver altså noget, som den troende bør gøre, og princippielt set er kærligheden havnet under lovens fortegn. Bring siger det godt: "Medan Luthers tal om kärleken som trons frukt förenar tro och kärlek till ett och medan han på det stärkaste betonar den kristnes herravälde över lagen, bli för Melanchthon tron och kärleken tvenne storheter"(93).

Dette bevirker, at Melanchton må operere med lovens tredie brug, hvor loven er norm for den troende. Det har været diskuteret, om Luther også brugte og lærte lovens tredie brug, men som det fremgår af min fremstilling, finder jeg ingen belæg hos Luther for at mene, at han anvendte denne brug af loven. Nogle vil måske hævde, at brugen af

loven i iustitia civilis også er en måde at bruge loven på overfor det troende menneske, men hovedsagligt gælder det, at lovens brug i civilis-livet er den såkaldte første brug af loven, og at den ville have været unødvendig, såfremt alle mennesker var kristne.

Der findes hos Luther en tendens til at gøre alle bud og formaninger i det Nye Testamente til en forkyndelse af lovens anden brug, hvorved mennesket skal se sin afmagt og lære at fortvivle over sig selv. Loven er her en tugtemester til Kristus(94). Man kan således sige, at formaninger i teorien ikke er nødvendige for den kristne. Men i praksis dog nødvendig for påny og påny at holde det gamle menneske i ave (for at døde det gamle menneske dagligt).

Vi kan sammenfatte det ovenstående på følgende måde: Forskellen mellem Luther og Melancton ligger i selve retfærdiggørelsesforståelsen, og denne forskel har haft betydning for den videre udvikling i lutherdommen, hvor det lutherske ofte er blevet kendt i en melanchtonsk udformning, som f.eks. ortodoksien og pietismen(95).

3.2.Gerninger med lovens fortegn.

Vi har i det foregående set, hvordan Luther har et flertydigt gerningsbegreb. Hidtil har vi behandlet gerningerne set som troens frugter. Vi har set, hvordan Luther opstiller en modsætning mellem troen (og dens frugter) som frelsesvej og gerningerne som frelsesvej. Dermed ønskede Luther at afværge den misforståelse, at han lavede en modsætning mellem tro og gerninger forstået som modsætningen: religion og etik. Modsætningen hos Luther drejer sig om to forskellige frelsesveje.

Derfor kan Luther også tale om gerninger set under lovens fortegn. Og han gør det egentlig på to måder. For det første kommer gerningerne ind under lovens fortegn, hvis man skiller retfærdiggørelsen fra helliggørelsen. Gerningerne bliver således noget, der bør gøres i stedet for noget, der pr. definition sker ligesom 3+7 ikke bør være 10, men er 10. Helliggørelsen bliver "gerningshelliggørelse".

For det andet kan Luther tale om lovgerninger set med henblik på retfærdiggørelsen. Det er denne brug, Luther anvender, når han gør op med den skolastiske teologi og med sværmerne. Der hvor gerningerne gøres for at fortjene retfærdiggørelsen, der er der tale om "gerningsretfærdighed", gerningerne som frelsesvej(merita).

3.2.1.Gerningernes karakter og motiver.

Når Luther forkaster "gode gerninger", er det ikke for deres egen skyld, men for deres motivs skyld. Gerningerne skal tjene næsten, og

hvis de ikke gør det, er de ikke "gode". Det vidner om uvidenhed om troen og den kristne frihed. Kærligheden søger jo ikke sit eget(96).

Det er altså motivet, der er det afgørende. Og så snart motivet bliver egocentrisk, da er det en lovgerning. At gøre gode gerninger for at vinde ære hos Gud eller undgå Guds straf er et forsøg på at opnå retfærdighed ved gerninger. Dette slår Luther fast bl.a.st. i "Von den guten Werken"(97). Drivkraften for de gode gerninger må alene være tro og taknemmelighed til Gud. Løsrives gerningerne fra troen, får de karakter af menneskelig præstationer og ikke af troens frugter.

4.IUSTITIA CIVILIS.

Hele afsnit 3 handlede om gerningerne inden for iustitia actualis, d.v.s. om gerningernes plads i retfærdiggørelsen og dens kontekst(herunder altså også etikkens kontekst). Under iustitia actualis skelnedes der mellem "gode gerninger"(bona opera) ved loven, som medførte en falsk frelsesvej og "gode gerninger" ved det nye liv, hvor gerningerne har sammenhæng med troen og dens liv.

Nu skal der imidlertid kort gøres rede for gerningerne i det borgerlige liv, i iustitia civilis(98). Hvor det i iustitia actualis drejer sig om retfærdighed coram Deo, er der i iustitia civilis tale om retfærdighed coram hominibus. Denne brug af coram-relationerne anvender Luther i sermonerne "Von der Leibe" og "Von der Summa...", hvori han taler om menneskelig uangribelighed og om at leve sådan, at der ikke kan klages over en(99). Der er tidligere blevet behandlet, hvordan Luther også har brugt coram-relationerne i spørgsmålet om troens og gerningernes genstand(troen coram Deo og gerningerne coram hominibus). Her skal der imidlertid gøres rede for førstnævnte forhold.

4.1.Gerningernes hensigt og den gamle natur.

I den borgerlige retfærdighed gælder Luthers borgerlige brug af loven. Loven eksisterer her som norm for at opretholde fred og orden. Gode gerninger i denne betydning behøves for at opnå en ydre retfærdighed(det, vi tidligere kaldte menneskelig uangribelighed). En sådan borgerlig brug af loven er nødvendig p.g.a. menneskets gamle natur. Og til en vis grad har mennesket en fri vilje til at opnå denne retfærdighed coram hominibus(hvorimod viljen i iustitia actualis er trælbunden). Det drejer sig om en ydre moral, der skal bestå for at holde orden i det borgerlige liv, i samfundet.

M.h.t. den gamle natur er det nyttigt at vurdere Luthers forståelse, som den kommer til udtryk i "Von der Freiheit eines Christenmenschen". Bring har gjort rede for, hvorfor det har været nærliggende at

misforstå Luther, når han taler om gerningernes flerfoldige brug, og han nævner netop skriftet om friheden som eksempel på Luthers "sorglösa uttryckssätt", som har givet anledning til forvirring. Bring men-er, at det her er nødvendigt at skelne mellem Luthers intention og hans udtryksmåde(100). Luthers intention med skriftet om friheden er at redegøre for forholdet mellem tro og gerninger, hvor der hersker frihed for det indre menneske ved troen, og hvor der for det ydre menneske er tale om bundethed til at tjene næsten. Men Luthers udtryksmåde kan medføre, at begreberne sammenblandes. Man kan spørge: Når Luther taler om det ydre menneske, der er bundet til at tjene næsten med gode gerninger, er gerningerne så forstået som troens frugt eller som civilis-livets gerninger?

Vi har tidligere set, at den førstnævnte mulighed foreligger, men kan den anden mulighed også dokumenteres? Det undersøges i det følgende.

Efter at have beskrevet det indre menneske og dets frihed og retfærdighed ved troen, minder Luther om, at mennesket dog stadig lever på jorden blandt andre mennesker. Her må gerningerne gøres. Da vil mennesket opdage, at det indeholder "to viljer"(101) Menneskets kød har "eynen widerspenstigen willen", som søger sin egen fordel. Gerningernes hensigt er her at tugte og rense kødet "von seynen bosen lüsten".

Her lader det til, at Luther giver gerningerne en positiv hensigt for mennesket selv: at holde dets egenvilje i tømme. Netop derfor har vi den første brug af loven, civilis-brugen; til at sørge for, at der er orden, og at mennesket ikke bare gør det, det lyster uden hensyn-tagen til samfundsordenen.

Luthers udtryksmåde her gør, at han på en gang taler om gode gerninger inden for iustitia actualis og iustitia civilis. Bring advarer mod at forledes til at tro, at Luther hermed lader det etiske, sædeligheden, tilhøre det ydre moralske plan og altså være indesluttet under iustitia civilis(102). Andre steder i skriftet skildres gerninger-nes samhörighed med troen.

5.KONKLUSION.

Vi har set på Luthers retfærdiggørelseslære, hvor troen er den egentlige, eneste "gode gerning", udfra hvilken alle andre gerninger ud-springer. Luther har gjort op med fides charitate formata-læren, hvor det kræves, at kærligheden skal komme før troen, gerningen før person-en. Luther siger derimod tro før gerning(eller kærlighed); eller ret-tere person før gerning.

Med en ret forståelse af retfærdiggørelsen af tro er grundlaget for

de sande, kristelige kærlighedsgerninger lagt. Vi har set, hvordan der er to forhold, der gør sig gældende, nemlig en ret sammenhæng og en ret skelnen mellem tro og gerninger.

5.1. Den rette sammenhæng mellem tro og gerninger.

Troen er en levende, virksom kraft, som ikke kan være uvirksom eller uden gerninger. Det hører sammen med Luthers gudsforhold. For Luther består gudsforholdet nemlig af både tro og gerning. Tro og gerninger skal ikke forstås som religion og etik, men som én størrelse, som hele gudsforholdet (=troen og de dertilhørende etiske handlinger). Troen eksisterer ikke uden gerninger, og gerningerne kan ikke eksistere uden troen (ihvertfald ikke uden at blive til lovgerninger). Enheden mellem troen og gerningerne må ikke ophæves, for da bliver gerningerne lovgerninger, og de bliver moralistiske/legalistiske, og de får egocentriske motiver.

5.2. Den rette skelnen mellem tro og gerninger.

At tale om at skelne mellem tro og gerninger anfægter ikke enheden mellem dem (der er jo ikke tale om at skille dem ad). At skelne ret mellem tro og gerninger har med coram-relationerne at gøre, og disse skal respekteres. Luther lader troen gælde coram Deo og gerningerne coram hominibus. Troens genstand er Kristus, og gerningernes genstand er næsten, medmennesket. Gud har ikke brug for gerningerne, men det har næsten. Luthers kaldsetik medfører, at man trygt kan tjene Gud ved sit arbejde ved at gøre, hvad der ligger for hånden. At tjene Gud ret er at tjene sin næste. Alle gerningerne er i Luthers etik blevet lige-stillede; sontringen mellem hellige og profane gerninger er ophævet.

5.3. En forkert problemstilling har skabt problemet.

Det er Brings opfattelse, at Luther har måttet argumentere udfra skolastiske problemstillinger, og at der derfor er opstået nogle misforståelser og uklarheder omkring Luthers syn. Bring mener, at mange af disse misforståelser kunne være udryddet ved at skelne mellem gerningernes forskellige brug hos Luther. En entydig forståelse af gerningerne, som lader dem være udtryk for det etiske liv, skaber problemer. Skolastikken forsøgte derfor at skabe en syntese mellem religion (gudsforholdet) og etik (moralen, sædeligheden). Den senere lutherdom så i høj grad problemet som et problem omkring forholdet mellem retfærdiggørelsen (troen) og helliggørelsen (gerningerne). Den tradition, som begyndte med Melancton, adskilte retfærdiggørelsen fra hel-

liggørelsen og fik dermed også et problem med at forstå gerningerne ret. Det blev til et forhold mellem religion og moral, som skabte problemer m.h.t. etikken. Det medførte, at man måtte indføre en tredje brug af loven, for at de troende ikke skulle henfalde til slaphed.

Begge disse forståelse (den skolastiske og den melanchtonske) er fremmede for Luther. Problemet for Luther er derfor ikke, hvordan man skal lave en syntese mellem religion og etik, fordi for Luther er det ikke to størrelser, men én. Gerningerne er forstået som en naturlig følge af troen, uløselig og uadskillelig forbundet med troen. Dermed er det heller ikke et problem at forstå forholdet mellem retfærdiggørelse og helliggørelsen, da disse to ligeledes er at opfatte som en enhed.

Det er altså slet ikke et problem for Luther at forstå forholdet mellem tro og gerninger, fordi med troen giver gerningerne sig selv. Der er et organisk forhold mellem dem. Derfor behøver Luther heller ikke en tredje brug af loven. For hvis den kristne tror, udspringer gerningerne automatisk, spontant og umotiveret.

Der hvor gerningerne løsrives fra troen, bliver der tale om en anden slags gudsforhold, en anden religion. Gerningerne bliver en frelsesvej, en vej til Gud og kommer til at stå i modsætning til troen. Det er denne gerningernes religion, Luther polemiserer imod, ikke gerningerne forstået som etisk erfaring (troens frugt).

Til slut: Luther lærer, at mennesket retfærdiggøres/frelses af tro alene ved Kristus alene, og samtidig, at denne troens frihed fra gerningsretfærdigheden ikke er en frihed til uvirksomhed, men en frihed til at tjene næsten i sit kald. Mennesket modtager i tro Guds kærlighed, og i kærlighed giver mennesket den videre til næsten.

NOTER:

1. "Ich bin der Herr dein Gott, das ist der Inbegriff des Evangeliums" Althaus, P.: Die Theologie Martin Luthers, Gütersloh 1962 (herefter Althaus Theo) p.119.
2. WA 30.1,133: "Denn die zwey gehören zuhauffe, glaube und Gott".
3. WA 6,209
4. WA 7,25
5. WA 7,31
6. WA 7,32
7. Nygren, A.: Den kristna kärlekstanken genom tiderna, Eros och agape 2 Stockholm 1947 (herefter Nygren) p.534f.
8. Nygren p.536.
9. Ebeling, G.: Luther. En innføring i hans tenkning, Oslo 1978 (herefter Ebeling) p.132.

10. WA 7,34
11. Seeberg, R.: Lehrbuch der Dogmengeschichte 4. bd. 1. Abt., Die Lehre Luthers, Leipzig 1933. (herefter Seeberg) p. 311. Og Althaus, P.: Die Ethik Martin Luthers, Gütersloh, 1965. (herefter Althaus Ethik) p. 11.
12. ibid. p. 319.
13. CA bruges som kilde til Luthers teologi, velvidende at det er Melanchtons værk.
14. se note 8.
15. Bring, R.: "Förhållandet mellan tro och gärningar inom luthersk teologi", Helsingfors 1933. (herefter Bring) p. 3ff.
16. WA 6,204-205 og WA 6,209 og WA 36,365. Se også Althaus Ethik p. 15.
17. WA 6,205: "Daher kompts, wan ich denn glauben szo hoch anzihe und solch ungleubige werck furwirff, schuldigen sie mich, ich vorbiete gute werck, szo doch ich gerne wolte recht gutte werck des glaubens leren...".
18. WA 6,206
19. Grane, L.: Protest og konsekvens, København, 1968 (herefter Grane Protest) p. 141.
20. WA 6,207: "...was ym furkumpt, das thut er". En typisk udtryksmåde hos Luther om gerningernes forhåndenværen.
21. WA 6,212: "Czum dreyzehenden" og WA 6,213: "Wo den(=troen) yderman hette, durfften wir keins gesez ymmer mehr, sondern thet ein iglicher von yhm selbs gute werck zu allerzeit..." Se også WA 30.1, 139: "wo das hertz wol mit Got dran ist und dis gepot gehalten wird so gehen die andern alle hernach". Og WA 30.1, 180.
22. WA 6,213: "der glaube musz werchmeister und heubtman sein in allen wercken.."
23. Die deutsche Bibel WA 7,10
24. WA 7,25 og WA 7,30
25. WA 7,36
26. At kærligheden og dens gerninger er vendt mod næsten behandles i 3.1.2.
27. WA 36,421
28. Althaus Ethik p. 20
29. ibid. p. 21
30. ibid. p. 23-24
31. ibid. p. 24: "Er(=troen) lebt im Werke, wie das Werk im Glauben geschieht".
32. Seeberg p. 310.
33. Her er den saglige forskel mellem Luther og Melanchton. Melanchton skriver i CA art. 6, at den troende bør bære frugt, mens Luther mener, at den troende bærer frugt. I Schwabacher art. 6 hævder Luther den organiske forbindelse: Kærligheden udspringer af troen.

Se også Grane, L.: *Confessio Augustana*, København, 1976 (herefter Grane CA) p.62f.

34. Bring p.18ff.
35. *ibid.* p.18 og Nygren p.538.
36. Bring. p.27f. og Nygren p.500ff.
37. Bring. p.28
38. *ibid.* p.29-30.
39. *ibid.* p.43.
40. *ibid.* p.46.
41. Bring udfolder dette i sit afsnit om philippisterne og gnesiolutheranerne, hvor han påpeger det urimelige i at sige, at gerningerne bør følge troen. Det er ligeså absurd som at sige, at solen bør lyse, for det er solens natur at lyse. Således "...är det trons natur at innebära et nytt liv".p.141. Det er begrebet "debere", der ændrer hele problemstillingen.
42. WA 6,204.
43. WA 30.1,178.
44. WA 7,30-31.
45. WA 7,34.
46. Sondringen mellem coram Deo et hominibus er vigtig til forståelse af Luthers retfærdiggørelseslære og forholdet mellem tro og gerninger. Denne sontring udvikles og forklares i "Predigt von der Liebe" og "Predigt von der Summa...".
47. WA 7,35
48. WA 7,36
49. WA 7,36
50. Nygren udvikler denne forståelse i afsnittet "Hurn agapekärleken uppbygges.p.544-556. Og Seeberg p.334.
51. WA 30.1,147. Hermed har Luther også respekteret coram-relationerne i sin udlægning af budene.
52. WA 30.1,153.
53. WA 36,447.
54. WA 36,367f.
55. WA 36,369.
56. WA 7,35.
57. Althaus Theo.p.122.
58. Det er vigtigt at notere sig, at Ebelings bog er præget af eksistens-teologien på en ensidig måde, kan man sige, sådan at han helt mangler talen om Guds gerninger i historien. Den indvending må nødvendigvis komme: Hvordan kan man behandle Luthers tænkning uden at berøre punkter som treenigheden, forsoningen eller Kristi guddommelighed? Dette bør have in memento.
59. Ebeling p.131f.
60. *ibid.* p. 133.

61. ibid.p.157.
62. ibid.p.162.
63. Ang. Luthers udtryksmåde se Bring p.245ff, hvor Bring ser en af årsagerne til misforståelserne i den kendsgerning, at Luther forsøger at argumentere udfra skolastiske problemstillinger, som i virkeligheden er uegnede til at være udgangspunkt for en ret luthersk forståelse.
64. Bring p.46.
65. Nygren p.511.
66. ibid. p.506f.
67. ibid. p.518-539.
68. ibid. p.540-559.
69. ibid. p.552.
70. Udtrykket stand betyder de relationer, som ethvert menneske står i, nemlig familie, stat og kirke. Se Grane CA p.168.
71. Gerningerne livssfære er kaldet (Grane CA p.170). og Althaus Ethik p.46:"Die Werke der Berufes oder Standes sind der rechte Gottesdienst".
72. Kaldstanken indebærer nemlig en udvidelse af de ti buds bogstavelige ordlyd. Luther gentager mange gange i "Auslegung die Geboten" at budenes bogstavelige mening på en vis måde ikke angår de kristne, men er bundet til bestemte steder, personer, tider og skikke. (WA 30.1,143-144;157-158;170;174-175). Luther benytter altså de ti bud fordi de udgør en sammenfatning af, hvori kærligheden til Gud og næsten består.(se WA 30.1,178).
73. WA 6,250;255;258 og WA 30.1,155.
74. WA 6,266-267.
75. WA 30.1,149 og 153.
76. WA 30.1,182.
77. WA 36,442-473.
78. Althaus finder denne sjælesørgeriske teologi i strid med teologien i 1.Johs.br..(Althaus Ethik p.380-385). Brevet tager nemlig tro og gerning(kærlighed) "...als eine unzerreissbare Einheit...Die Differenzierung, die Luther hier vornimmt, ist dem Text fremd(p.382). Det kunne være spændende at forfølge sagen(Althaus nævner en evt. udvikling i Luthers forståelse), men det lader sig ikke gøre i denne fremstilling.
79. WA 36,363.
80. Althaus Ethik p.47-48.
81. Grane CA p.170.
82. ibid. p.171.
83. Seeberg p.330f.
84. WA 30.1,150.
85. WA 30.1.155.

86. Grane Protest p.140.
87. Seeberg p.311.
88. Nygren p.545. Om Nygren har overvejet konsekvenserne i sit udtryk "bör" er ikke sikkert. Hele hans øvrige fremstilling peger på det umiddelbare forhold mellem tro og gerning og ikke mod det formanende "bör-følge-efter"-forhold.
89. Bring er selvfølgelig klar over, at disse forskelle ikke har været fuldt bevidste hos dem, og at der har eksisteret et nært fællesskab dem imellem, hvori Melanchton har været under indflydelse af Luther.
90. Bring p.71.
91. ibid. p.87ff.
92. Bring konkluderer:"...den lutherske teologien har från Melanchthon fått et drag av det skolastiska tänkesättet över sig".(ibid. p. 158).
93. ibid. p.82.
94. I "Von der Freiheit...." skriver Luther faktisk, at Guds bud kun er bestemt til at vise mennesket dets magtesløshed(WA 7,23-24).
95. Se Grane CA p.172-173. Luther lægger vægten på "Guds store gerninger", altså Guds historie med mennesket; mens Melanchton lægger vægten på menneskets vej til Gud, altså det der sker i mennesket (mennesket i frelsesprocessen). Melanchton lægger så at sige linien for den kommende luthersk-ortodokse dogmatik (ordo-salutis-læren).
96. WA 7,37-38.
97. WA 6,220-221. At Luther under"zum xxiii" taler om gerninger, som skal gøres for at få ære og godt ry, står ikke i modsætning til det ovenstående, fordi her er ikke tale om at søge at opnå noget hos Gud men hos mennesker. Vi har været inde på denne problematik i forbindelse med Luthers udlægning af 1.Johs.4,17 og coram-relationerne. Dette tages endeligt op i punkt 4:iustitia civilis.
98. Ifølge Bring er hele problemkomplekset omkring forholdet mellem tro og gerninger forårsaget af en manglende evne til at skelne mellem disse tre forståelser af gerningerne. Bring p.243-245.
99. WA 36,363;445;451.
100. Se note 65.
101. WA 7,30
102. Bring p.247.

LITTERATURLISTE.

LUTHER TEKSTER:

Von den guten Werken, Weimar Ausgabe (WA) 6,202-276	74
Von der Freiheit eines Christenmenschen, WA 7,20-38	18
Auslegung die Geboten, fra: Der grosse Katechismus, WA 30.1,132-182	50
Predigt von der Summa des christlichen Lebens, WA 36,352-375	23
Predigt von der Liebe, WA 36,416-477	61
Vorrede auf die Epistel S.Pauli an die Römer, Die deutsche Bibel, Wa 7,2-27	25

SEKUNDÆR LITTERATUR:

Althaus, P.: Die Ethik Martin Luthers, Gütersloh 1965, p.11-48	38
Althaus, P.: Die Theologie Martin Luthers, Gütersloh 1962, p.119-127 og 372-385.	22
Bring, R.: Förhållandet mellan tro och gärningar inom luthersk teologi, Helsingfors 1933.	255
Ebeling, G.: Luther. Innføring i hans tenkning, Oslo 1978, p.114-138 og 152-164.	38
Grane, L.: Confessio Augustana, København 1976, p. 40-49 , 61-67 og 165-174.	28
Grane, L.: Protest og konsekvens. Faser i Martin Luthers tænkning indtil 1525, København 1968, p.88-99 og 134-149.	26
Nygren, A.: Den kristna kärlekstanken genom tiderna. Eros och agape bd.2, Stockholm 1947, p.500-559.	59
Seeberg, R.: Lehrbuch der Dogmengeschichte 4.Bd. 1.Abt., Die Lehre Luthers, Leibzig 1933, p.294-343.	49

ialt: 766